

Снежанка Ракова,
ЮЗУ „Неофит Рилски”, Благоевград
rakovasn@yahoo.com

Литературни и исторически документи в монографията на Елена Азманова-Рударска „Иван Грозев в българската литература“

Snezhanka Rakova
South-West University

Literary and Historical Documents in the Monograph by Elena Azmanova-Rudarska

Abstract

This review presents the work of Azmanova as a new approach to the personal life of Ivan Grozev with a presentation of details in connection with the contributions from his literary work and social activities. The book reveals interesting documents from various archives and libraries and the good result, visible through the content, is specifically noted.

Keywords: Ivan Grozev; Bulgarian Literature; Historical Documents

Азманова-Рударска, Елена. Иван Грозев в българската литература. Социологически, исторически, политически и религиозно-мистични контексти, полемики и диалози. София: РИВА, 2018, 368 с.

Наскоро публикуваното изследване на Елена Азманова-Рударска „Иван Грозев в българската литература” запълва една празнина в българската литературна история. То всъщност ни припомня едно знание, актуално до средата на XX век, но прекъснало своето съществуване поради съзнателно наложената идеологическа цензура до 1989 година.

Книгата притежава класическа структура на биография, в която литературата и историята са тези, които редят хронологически събитията. Иван Грозев (1872-1957) е живял сравнително дълго, а авторката е положила усилия да възстанови важните моменти от живота му чрез документите и свидетелствата, свързани с него. Множество факти, спомени, писма, интервюта и публицистични материали съставят солиден документален корпус на изследването. Въпреки това, проучването не остава само на нивото на биографичното, а го надраства, като пресъздава множество „сюжети“ от културната ни история – възникването и развоя на българския символизъм, първите литературни полемики, история на мистичните учения в България (с оглед на творчеството на Ив. Грозев); поднесени са фрагменти от историята на българската драматургия и театър, на литературната заедница „Хиперион“, на културно дружество „Българско родно изкуство“ и, не на последно място, част от полемиките и диалозите около българските предложения (с оглед това на Грозев) за най-престижната световна литературна награда – Нобел.

Всички тези литературни явления са обвързани с личната биография на Грозев и са проследени хронологично, като са базирани на богат документален материал, което е свидетелство за доброто усещане за история от страна на авторката на книгата и за добри професионални умения на историк. За да проследи животът на изследвания от нея автор (от рождението му в с. Червена вода, Русенско, до смъртта му) Азманова е издирила архивни материали от пет архивни хранилища: Централен държавен архив, Български исторически архив в НБ „Св. св. Кирил и Методий“, Градски архив – София, Научен архив на БАН и Научен архив на Националния литературен музей. Цитирани са общо 52 архивни фонда, като материалите, по които е работено в някои от тях, надхвърлят рамките на архивна папка. Сред тях по-интересни са документите от Нобеловия архив, фондове на Ж. Нурижан, М. Кремен, Ст. С. Бобчев, Евтим и Димитър Спространови, архивите на Първа и Трета Софийска мъжка гимназия, архивните материали на МВР, МВРВИ, МВРНЗ, архив на Великата ложа на България и др. Освен всички други документи, на страниците на книгата ще открием и снимки на самия Грозев и на неговото семейство, които също допринасят за богатството на това изследване.

Особено ценни като свидетелство за времето си, са писмата от и до Иван Грозев. Цитирани изцяло или в изадка, те присъстват на страниците, в които са проследени контактите на Грозев с други видни лич-

ности и литератори: Христо Цанков, Емануил Попдимитров, Людмил Стоянов, Григор Василев и др. Тези писма са издирени трудно, тъй като самият писател Иван Грозев няма обособен личен фонд. Не са запазени и в семейството му. Разпръснати са из чужди фондове, в писма от негови приятели към трети лица, присъстват посочени в издания за други личности, а понякога са превърнати и в публично достояние от самия писател, който публикува художествени коментари и репортажи от чужбина с подзаглавие „Писмо от...“. С най-голямо внимание да бъдат негови адресати са удостоени Ст. С. Бобчев, Ж. Нурижан, Гр. Василев, Вл. Русалиев, К. Сагаев, Н. Георгиев, Кр. Кюлявков. Най-ранни по време са писмата до Ст. С. Бобчев – те осветляват началото на писателската му дейност, първите му публикации, присъствието му в обществения живот в страната и др. Писмата до Гр. Василев разказват за пребиваването на Грозев в Париж – целта и осъществяването на тази негова командировка, запознанството му с френски личности и някои битови въпроси. Тази информация се допълва от писмата на Димитър Спространов до баща му, Евт. Спространов, където Грозев е една от често споменаваните фигури. Писмата му с Н. Георгиев, Конст. Сагаев и Вл. Русалиев са изцяло свързани с творческите интереси на Грозев и сътрудничеството му в периодичния печат. Много ценни се оказват писмата до Ж. Нурижан, които повдигат завесата на случващото се в периода 1942-1949 година – най-смутното и несигурно време и в обществен, и в личен план за самия Грозев. Последни по време са писмата до Кр. Кюлявков – сами по себе си, те са свидетелство за близкото познание между твореца и партийния функционер. От една страна информират за тревогите и желанията на Грозев, а от друга – непряко загатват за добронамереност и дори закрила спрямо мистика Грозев в бурните събития след 1944 година.

Освен този основен изворов материал, Ел. Азманова си е послужила и със спомените на културни дейци за проучвания период – Ив. Богданов, Хр. Д. Бръзицов, Ал. Гиргинов, Вл. Полянов, П. Горянски, К. Гълъбов, В. Йорданов, Г. Караславов, Г. Константинов, К. Константинов, М. Кремен, Н. Месечков, Б. Милев-Огин, Б. Михов, Ж. Нурижан, Ст. Памуков, Ст. Попвасилев, Ив. Попов, С. Радев, П. Росен, Вл. Русалиев, Конст. Сагаев, П. Тихолов, К. Христов и др.

Особено ценни за подготовката на монографията се оказват и няколко литературно-исторически, исторически и биографични изследвания, като тези на Ц. Билярски, Мл. Влашки, Е. Ив. Димитров, М. Неделчев, Р. Пенчева, Здр. Ракова, Л. Стаматов, Цв. Георгиева, Св.

Стойчева, С. Хаджикосев, Д. Добрев и др. От тях три изследвания се оказват базисни за създаването на образа на Иван Грозев след смъртта му през 1957 г. Темата „Грозев“ е вмъкната в парадигмата на българската литература от Симеон Хаджикосев в изследването „Българският символизъм и европейският модернизъм“ с две творби – „Аз есм“ и „Nocturno“. Във възкресяването на спомена за твореца и поета първи творчески портрет на Грозев прави М. Неделчев със статията си „Иван Грозев. Забравени поети“, а третата книга, която се оказва средищна в изследователската методика на Азманова, е „Unio mystica и българският символизъм“ на Цв. Георгиева. Така наблюденията върху българския символизъм утвърждават представата за Грозевите творби като за стойностно творчество, а биографичното представяне го контурира в историята на българската литература.

Като препратка към тези сериозни литературни изследвания са биографиите и проучванията за известни личности като И. Вазов, П. П. Славейков, Ст. Михайловски, М. Арнаудов, Гр. Василев, Н. Милев, Хр. Цанков-Дерижан, Ан. Ляпчев, Ст. С. Бобчев, Дим. Шишманов и др. Те спомагат за обглеждането на личността Грозев – с неговите познания, социални позиции и мистични увлечения.

В проучването си върху фактологичния материал Е. Азманова се позовава на официални публикувани справочници, като истории, библиографски указатели, енциклопедии, специализирани речници, брошури, каталози. Сред тях са такива като „История на българската средновековна литература“, „История на съюза на българските писатели“, библиографският справочник „Български периодичен печат“, петтомното издание на БАН „Периодика и литература“, „Речник на българската литература“, енциклопедия „Нобелови лауреати“, „Енциклопедия на българския театър“, „Енциклопедия на тайните общества“, „Масоните в България. Брошура на ГУА към МС на Р. България“, каталог от документалната изложба на ЦДА „Масонството в България“ и др.

За подробното разгръщане на друга от основните линии в изследването, а именно религиозно-мистичната тематика, Е. Азманова прилича изследвания и в тази област – „Масонство и масони в България“ (З. Андонова), „Синовете на вдовицата“ (Ив. Богданов), „Християнство и езотеризъм“ (Б. Божков), „Масонството в България“ (В. Георгиев), „Масонски идеи в творчеството на Димо Кьорчев и Й. Бадев“ (Ефремов, Е.), „Масонството. Митове и факти“ (Вл. Левчев), „Българското масонство“ (Н. Недев) и други по-кратки изследвания. В спи-

съка с библиография не липсват и чисто исторически изследвания, като „Комуналният капитализъм“ (Р. Аврамов), „Култура и политика. България в навечерието на Балканската война“ (Р. Манафова), „Министрите на България 1878 – 1999“ (Т. Ташев) и др.

Тази богата документално-биографична палитра служи за фундамент, на чийто фон виждаме да се разгръщат отношенията на твореца Иван Грозев с много от „личностите на деня“. Едната група са писатели – Ал. Константинов, Ст. Михайловски, К. Христов, Н. Райнов, Т. Траянов, Л. Стоянов, Ем. Попдимитров, М. Арнаудов, Н. Дончев, Кр. Кюлявков... Друга група са издатели и публицисти – Ст. Бобчев, Н. Георгиев, Хр. Цанков-Дерижан, Ив. Радославов... Трета група са театралите, с които Грозев поддържа топли приятелства – Конст. Сагаев, Хр. Цанков-Дерижан, Вл. Полянов, Ал. Гиргинов и др. Свързват го познанства и с политици като Ал. Протогеров, Дякон Евстати, Гр. Василев, Ник. Милев, Евтим и Дим. Спространови, Ал. Цанков, дори В. Червенков...

За да успее да събере, обработи и напише такова изследване, Е. Азманова се подготвя с години. Първата ѝ публикация е в сборника „Неканоничната българска литература. Том 2“ (Ракъовски 2010), където студията ѝ „Иван Грозев. Скритата литература“ е първата обемна биографична скица на твореца в съвременното българско литературознание. Проучванията ѝ върху мемоарите в докторската ѝ дисертация (Азманова-Рударска 2011) спомагат за умението да борави със споменения материал, да извлича и съпоставя факти, сведения и да ги подлага на проверка. Като по-нататъшна дейност с документално-художественото е учебникът ѝ за студенти „Народничеството в българската литература“, където представя в разгърнат план биографиите на други двама популярни, но слабо проучвани автори – Тодор Влайков и Хр. Максимов (Азманова-Рударска 2014). Тази книга, според думите на Елена Тачева, „поставя няколко акцента – за литературната история през призмата на биографичното, за социалните проблеми като част от културните прочити на времето, за политическите влияния в литературата и породените от това дискусии, както и повлияната от това художественост на литературата“ (Тачева 2018: 392). Този механизъм е приложен и в „Иван Грозев в българската литература“.

Проучванията на материалите за Грозев обема години – вероятно в диапазона 2010-2018 година. Писаната в този период монография „Ритуалното слово с българската лирика след Освобождението“ (Азманова-Рударска 2013) включва подробни проучвания върху поетиче-

ския регистър на българските модернисти и символисти, един от които е Иван Грозев. Там, наред с други литературни аспекти, Грозевата поезия е включена в регистрите на ритуалното слово, представено и като посвещенчески ритуал (Азманова-Рударска 2013: 29). По повод на това проучване В. Божинов откроява „наложителното връщане на литературния изследовател при обекта на своята научна дейност – литературата и литературните процеси“ (Божинов 2015: 345).

Една много добре построена статия – резултат от проучванията ѝ е „Голямото премълчаване: Иван Грозев. Литературни документи и тайни общества в биографията на писателя“, където Азманова за пръв път задава посоката на разчитане на енигмата в живота на Грозев – неговите участия в теософското общество, масонските и комасонските ложи в България (Азманова-Рударска 2015а: 255). Друга статия, с която се дава залог за бъдещо по-обемно изследване, е „Иван Грозев в спомените на своите съвременници“ (Азманова-Рударска 2015б). В нея са събрани малкото налични спомени в мемоарната българска литература и са изведени някои обяснения относно „липсите“ и „наличностите“ в паметта за Грозев.

Всички тези по-ранни изследователски опити са своеобразна подготовка в осмислянето на явлението „Грозев“. Защото Иван Грозев не оставя име на класик, но предизвиква „високата“ литература да го вмъква в регистрите си. Така книгата „Иван Грозев в българската литература“ среща литература и история, политика и религиозно-мистични увлечения, за да създаде усещането не само за един симбиотичен свят, но и да уплътни представата за българската литература, да обогати нейните изворови материали и изследователски подходи.

Библиография

- Азманова-Рударска, Елена 2018. Иван Грозев в българската литература. Социологически, исторически, политически и религиозно-мистични контексти, полемики и диалози. София: РИВА [Azmanova-Rudarska, Elena. Ivan Grozev v balgarskata literatura. Sotsiologicheski, istoricheski, politicheski i religiozno-mistichni konteksti, polemiki i dialozi. Sofia: RIVA, 2018.]
- Азманова-Рударска, Елена 2011. Мемоаристичните творби след Освобождението – фигури на автора. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“ [Azmanova-Rudarska, Elena. Memoaristichnite tvorbi sled Osvobozhdenieto – figuri na avtora. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“, 2011.]
- Азманова-Рударска, Елена 2015а. Голямото премълчаване: Иван Грозев. Литературни документи и тайни общества в биографията на писателя.// Балканис-

тичен форум, №2 [Azmanova-Rudarska, Elena 2015. Golyamoto premalchavane: Ivan Grozev. Literaturni dokumenti i tayni obshtestva v biografiyata na pisatelya.// Balkanistic forum, №2.]

Азманова-Рударска, Елена 2015б. Иван Грозев в спомените на своите съвременници.// Литературен вестник, № 25 от 1-7.07.2015 [Azmanova-Rudarska, Elena. Ivan Grozev v spomenite na svoite savremennitsi.// Literaturen vestnik, № 25 от 1-7.07.2015.]

Божинов, Венцислав 2015. Завръщане в литературата или за смисъла от литературното изследване.// Балканистичен форум, XXIV, №2 [Bozhinov, Ventsislav 2015. Zavrashthane v literaturata ili za smisala ot literaturnoto izsledvane.// Balkanistic forum, №2.]

Ракъовски, Цветан (науч. ред.) 2010. Неканоничната българска литература. Том 2. Благоевград: УИ „Неофит Рилски” [Rakyovski, Tsvetan (nauch. red.). Nekanonichnata balgarska literatura. Tom 2. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski”, 2010.]

Тачева, Елена 2018. „Народничеството в българската литература”: едно изследване за биографичните основания в литературата.// Балканистичен форум, XXVII, №1 [Tacheva, Elena 2018. „Narodnichestvoto v balgarskata literatura”: edno izsledvane za biografichnite osnovania v literaturata.// Balkanistic forum, №1.]